

**ҚАЗАҚ ҒЫЛЫМИ МӘТІНІНДЕГІ
МЕТАДИСКУРС МАРКЕРЛЕРІ: АВТОРЛЫҚ
ҰСТАНЫМДЫ БІЛДІРУ ТӘСІЛДЕРІ**

**METADISCOURSE MARKERS IN KAZAKH
ACADEMIC TEXTS: MEANS OF EXPRESSING
THE AUTHOR'S STANCE**

**МЕТАДИСКУРСИВНЫЕ МАРКЕРЫ В
КАЗАХСКОМ НАУЧНОМ ТЕКСТЕ: СПОСОБЫ
ВЫРАЖЕНИЯ АВТОРСКОЙ ПОЗИЦИИ**

FAN TARMOG' I
13.00.00 – Pedagogika

QABUL QILINDI
05.08.2026

CHOP ETILDI
08.08.2026

А.С.Даулетова

Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік
университетінің аға оқытушысы,
филология ғылымдарының кандидаты

Н.З.Шайхисламов

Шыршық мемлекеттік педагогикалық
университетінің доценті м.а.,
педагогика ғылымдары бойынша
философия докторы (PhD)

АНДАТПА

Мақалада қазақ ғылыми мәтініндегі метадискурс маркерлерінің авторлық ұстанымды білдірудегі қызметі қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – соңғы он жылдағы беделді ғылыми еңбектерге сүйене отырып, қазақ ғылыми жазуында авторлық позицияны білдіретін негізгі маркерлерді жүйелеу, олардың қызметін сипаттау және қолдануға ыңғайлы үлгі ұсыну. Теориялық талдау метадискурстың интерактивті қырына енетін хеджер, күшейткіштер, бағалаушы маркерлер, өзін-өзі атау және оқырманға бағдарлау маркерлері сынды бес негізгі топты айқындауға мүмкіндік береді. Талдау нәтижелері ғылыми мәтінде пікірдің күші, дәлелдің салмағы және автордың көріну дәрежесі өзара тығыз байланыста екенін көрсетеді. Қазақстандық академиялық жазылым зерттеулерімен сабақтастыра қарау қазақ тіліндегі ғылыми стильді оқытуда метадискурс ұғымының әдістемелік мүмкіндігін кеңейтеді.

Түйін сөздер: метадискурс, ғылыми мәтін, авторлық ұстаным, академиялық жазу, хедж, өзін-өзі атау, қазақ тілі.

ABSTRACT

The article examines how metadiscourse markers express authorial stance in Kazakh scientific writing. It aims to systematize the major stance-related markers used in academic prose, describe their functions, and propose a practical model for writing instruction. The review of recent studies identifies five major groups of interactional resources: hedges, boosters, evaluative markers, self-mention, and reader-oriented markers. The analysis shows that stance is built not by isolated words but by the interaction of claim strength, evidence, and the author's visible position in

the text. A brief synthesis of Kazakhstan-based academic writing research demonstrates that metadiscourse can also serve as a productive pedagogical tool in the teaching of Kazakh scientific style.

Keywords: metadiscourse, scientific text, authorial stance, academic writing, hedges, self-mention, Kazakh language.

АННОТАЦИЯ

Статья рассматривает как метадискурсивные маркеры выражают авторскую позицию в казахском научном письме. Цель статьи – систематизировать основные маркеры, связанные с позицией, используемые в научной прозе, описать их функции и предложить практическую модель обучения письму. В обзоре последних исследований выделены пять основных групп интерактивных ресурсов: средства защиты, стимулы, оценочные маркеры, упоминания о себе и маркеры, ориентированные на читателя. Анализ показывает, что позиция строится не на отдельных словах, а на взаимодействии силы утверждения, доказательств и видимой позиции автора в тексте. Краткий обзор исследований академического письма проведенных в Казахстане показывает, что метадискурс также может служить продуктивным педагогическим инструментом в обучении казахскому научному стилю.

Ключевые слова: метадискурс, научный текст, авторская позиция, академическое письмо, хеджирование, самоупоминание, казахский язык.

КІРІСПЕ

Ғылыми мәтіннің сапасы тек жаңа дерек ұсынуымен өлшенбейді. Деректің қалай негізделгені, қалай шектелгені және оқырманға қандай риторикалық қалыппен жеткізілгені де маңызды. Академиялық жазуда автор толықтай көрінбей кетпейді, қайта дәлелдің салмағына қарай өз ұстанымын реттеп отырады. Сол себепті ғылыми стильді тек бейтарап ақпарат тілі ретінде түсіндіру жеткіліксіз.

Соңғы жылдары метадискурс ғылыми коммуникацияны сипаттайтын негізгі ұғымдардың біріне айналды. Диахрондық және жүйелі шолу сипатындағы еңбектер академиялық мәтінде оқырманға бағдарлау мен авторлық қатысудың тұрақты түрде қайта бөлініп отыратынын, ал пәндік айырмашылықтардың маркер таңдауына тікелей әсер ететінін көрсетті [1; 2]. Мұндай байлам метадискурстың тек лексикалық тізім емес, мәтін ішіндегі қатынастарды ұйымдастыратын прагматикалық жүйе екенін аңғартады.

Қазақ тіліндегі ғылыми мәтін үшін мәселенің маңызы екі бағыттан көрінеді. Бірінші бағыт ғылыми стильді оқытуға қатысты. Онда мектеп пен жоғары оқу орнында авторлық ұстанымды білдіру көбіне не шамадан тыс

қатаң, не тым көмескі беріліп жатады. Ал, екінші бағыт тілдік нормаға қатысты қазақ тілді ғылыми сөйлемде сақтық, сенімділік және бағалау бірліктерін теңгеріп қолданудың айқын моделі әлі де толық жүйеленген жоқ. Сондықтан соңғы он жылдық аралығындағы тексерілетін еңбектер негізінде қазақ ғылыми мәтініндегі авторлық ұстанымды білдіретін метадискурс маркерлерін жүйелеу, олардың функционалдық рөлін сипаттау және қолдануға қолайлы үлгі ұсыну мақаланың мақсаты болып табылады. Негізгі міндеттер қатарында маркер топтарын саралау, олардың прагматикалық әсерін көрсету, қазақша үлгілік сөйлемдер құрастыру және педагогикалық қолдану жолдарын ұсыну көзделді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Заманауи дискурс талдауында метадискурс мәтінді құрастырушының өз мәтініне жасаған түсіндірмесі, яғни мазмұн мен оқырман арасындағы қатынасты реттейтін тұлғааралық ресурс ретінде қарастырылады [3]. Аталған түсінік ғылыми мәтінді жай фактілер жиынтығы емес, келісімге, дәлелдеуге және интерпретацияға бағытталған әлеуметтік әрекет деп тануға мүмкіндік береді [1; 4]. Он жылдағы еңбектерде үш үрдіс айқын байқалады. Бір жағынан, интерактивті ресурстардың арасы дәлірек ажыратылды. Екінші жағынан, маркерлерді тек санау жеткіліксіз екенімен қатар олардың нақты контексте атқаратын қызметін бірге талдау керектігі дәлелденді. Авторлық ұстанымның жанрға, пәнге және лингвомәдени ортаға тәуелділігі жиі көрсетіле бастады [4; 5].

Авторлық ұстаным интерактивті метадискурстың өзегінде орналасады. Сол қатарға хедждер, күшейткіштер, бағалауыш маркерлер, өзін-өзі атау жақын оқырманға бағдарлау бірліктері енеді [3]. Хедждер пайымды ықтималдық немесе сақтық реңкімен ұсынса, күшейткіштер дәлелге сүйенген сенімді күшейтеді. Ал бағалауыш маркерлер зерттеу нысанына қатынасты білдірсе, өзін-өзі атау автордың мәтіндегі көріну дәрежесін реттейді.

Әдіснамалық шолулар интегративті және интегративті емес талдау бағыттарын, сондай-ақ толық және қысқа тәсілдерді ажыратады [4]. Мұндай жіктеу қазақ ғылыми мәтінін түсіндіруде де пайдалы. Өйткені маркердің қызметін сөйлем құрылымынан, дәлелден және оқырманға ықпалынан бөліп қарауға болмайды. Библиометриялық зерттеулер тұлғааралық модельдің ықпалды болып келе жатқанын көрсетеді [5].

Қазақстандық зерттеу кеңістігімен сабақтастық. Отандық ғылыми айналымда академиялық жазылым мәселесі айқын сипат ала бастады. С.А.Оданова, М.М.Тұлеуп және Қ.Е.Молдабаева сынды зерттеушілер академиялық жазылым стилінің қазақ тіл біліміндегі қалыптасу негіздерін талдай отырып, бұл саланың ғылыми стильмен, ресми іс қағаздары тілімен

және терминжасаммен табиғи байланысын көрсетеді [6]. Аталған байлам қазақ ғылыми мәтінін тек құрылымдық емес, сонымен бірге дискурстық әрі стилистикалық құбылыс ретінде қарауға жол ашады.

С.А.Оданова мен Қ.Е.Молдабаева академиялық жазылымның зерттелу деңгейі мен электронды контент жасау мәселелерін қарастырған еңбегінде Қазақстанда академиялық жазудың теориялық және практикалық негіздері енді ғана жүйеленіп келе жатқанын атап өтеді [7]. Мұндай жағдай метадискурсқа арналған жергілікті сипаттамалардың неге аз екенін түсіндіреді және қазақ ғылыми мәтінін прагматикалық қырынан сипаттайтын модельдерге сұраныс бар екенін байқатады.

Хедждеудің маңызын арнайы талдаған Д.Шайкенова мен С.Тулесова сақтық стратегиясының ғылыми жазудағы мәдени және педагогикалық салмағын көрсетеді. Маркерді орынды қолдану авторды артық категоризациядан қорғау арқылы пікірдің дәлдік дәрежесін анықтауға көмектеседі [8]. Сол себепті хеджді тек тілдік амал деп емес, академиялық этика мен ғылыми сақтықтың көрінісі деп қарастырған дұрыс.

Зерттеу теориялық-талдамалық сипатта орындалды. Іріктеу кезінде ұғымдық айқындық, қайталануы жоғары категориялардың болуы және қазақ ғылыми жазуына бейімдеуге келетін тұстар басшылыққа алынды. Талдау үш кезеңде жүргізілді. Алғашқы кезеңде авторлық ұстанымға тікелей қатысты категориялар бөлінді. Келесі кезеңде сол категориялардың қазақ ғылыми мәтініне сәйкес функционалдық сипаттары сараланды. Соңғы кезеңде қазақ тілді модельдік сөйлемдер жасалып, олардың қай жағдайда орынды, қай жағдайда артық болатыны түсіндірілді.

Әдіснамалық тұрғыдан зерттеу функционалдық-семантикалық талдау, салыстырмалы синтез және педагогикалық модельдеу тәсілдеріне сүйенеді. Мұндай ұстаным маркерді жеке сөз ретінде ғана емес, сөйлемдегі пайымның күшін реттейтін құрал ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Практикалық бөлікке енгізілген кестелер мен сызба мәтін ішіндегі осы байланыстарды көрнекі ету үшін жасалды.

Қазақ ғылыми мәтініндегі авторлық ұстанымның негізгі маркерлері. Жинақталған еңбектерді талдау қазақ ғылыми мәтінінде авторлық ұстанымды білдірудің бес негізгі тобы жүйелі түрде көрінетінін байқатты. Олар хедждер, күшейткіштер, бағалауыш маркерлер, авторлық өзін-өзі атау және оқырманға бағдарлау маркерлері. Әрқайсысы пікірдің күшін реттейді, дәлел мен бағалаудың арақатынасын айқындайды және мәтіндегі автор көрінісінің дәрежесін басқарады [2; 3].

Кесте-1. Авторлық ұстаным маркерлерінің қызметтік үлгісі

Маркер тобы	Негізгі қызметі	Қазақ тілді модельдік үлгі	Прагматикалық әсері
Хедждер	Тұжырымды сақтықпен ұсыну	«... болуы мүмкін», «... деп болжауға болады», «... тәрізді»	Категориялықтықты жұмсартады, ғылыми сақтықты арттырады
Күшейткіштер	Автор сенімін күшейту	«айқын көрсетеді», «анық байқалады», «сенімді түрде дәлелдейді»	Дәлел жеткілікті болғанда сенімділікті арттырады
Бағалауыш маркерлер	Зерттеу нысанына қатынасты білдіру	«маңызды», «назар аударарлық», «мәнді»	Ғылыми бағалауды көрсетеді, талдау бағытын нақтылайды
Өзін-өзі атау	Автор әрекетін және үлесін белгілеу	«біз қарастырамыз», «біздің пайымдауымызша»	Авторлық жауапкершілікті нақтылайды
Оқырманға бағдарлау	Оқырманды мәтін бойынша жүргізу	«1-кестеде көрінеді», «төменде талданады», «мұнан байқауға болады»	Түсінуді жеңілдетеді, интерпретацияны бағыттайды

Кестеде берілген бес топ бір-бірінен оқшау қызмет атқармайды. Көп жағдайда бір сөйлем ішінде кемінде екі ресурс қатар қолданылуы мүмкін. Мәселен, хедж бен бағалауыш маркер бірлесе келіп, автордың сақтықпен берілген бағасын білдіреді. Прагматикалық әсер дәлелдің сапасына, жанр талабына және сөйлемнің синтаксистік құрылысына тәуелді.

Хедждер қазақ ғылыми мәтінінде ерекше маңызды. Өйткені олар пайымды абсолют шындық түрінде емес, тексерілетін ғылыми қорытынды ретінде ұсынуға көмек береді. Мысалы, «әдіс тиімді» деудің орнына «жиналған деректер әдістің бастауыш деңгейде тиімді болуы мүмкін екенін көрсетеді» деп жазу ғылыми сақтықты күшейтеді. Мұндай құрылымда дәлел сақталады, ал тұжырым шамадан тыс қатандамайды.

Күшейткіштер автордың белгілі бір пайымға жоғары деңгейде сенетінін білдіреді. Пайымның беріктігі нақты дерекпен немесе салыстырмалы талдаумен дәлелденсе, «айқын көрсетеді», «анық байқалады», «сенімді түрде дәлелдейді» тәрізді формаларды қолдану орынды көрінеді. Дәлел әлсіз жағдайда күшейткішті шамадан тыс қолдану ғылыми мәтінді декларативті етіп жібереді.

Бағалауыш маркерлер эмоцияны емес, ғылыми маңыздылық пен талдау бағытын білдіреді. «Маңызды», «мәнді», «назар аударарлық», «өзекті» сияқты

бірліктер зерттеу нысанының бағасын береді, алайда олар дәлелмен сүйемелденгенде ғана салмақты көрінеді. Сол себепті «тәсіл маңызды» деген жалпылама пайымнан гөрі «тәсіл маңызды, өйткені ол терминді түсіндіру мен мысал келтіруді бір құрылымға біріктіреді» деген үлгі ғылыми нормаға жақын.

Өзін-өзі атау формалары автордың мәтіндегі көріну дәрежесін реттейді. Жақсы ғылыми мәтінде мұндай бірліктер мақсатты, әдісті, талдау бағытын немесе интерпретацияны нақтылау үшін жұмсалады. Керісінше жағдайда бірінші жақ формалары дәлелдің орнына пікірді алға шығарып жіберуі мүмкін.

Оқырманға бағдарлау маркерлері авторлық ұстанымды жанама түрде білдіреді. «1-кестеде көрінеді», «келесі бөлімде талданады», «осыдан байқауға болады» сияқты бірліктер мәтін бойынша қозғалысты жеңілдетеді және интерпретацияның бағытын аңғартады. Артық қолданылған бағдарлау маркерлері ғылыми регистрді әлсірететіндіктен, олардың мөлшері де жанр мен адресатқа сай реттелуі керек.

Қазақ ғылыми жазуында теңгерімді авторлық ұстаным қалыптастыру. Қазақ ғылыми мәтіні үшін ең ұтымды стратегия – сақтық пен сенімділіктің тепе-теңдігін сақтау. Тек хедждерге сүйенген мәтінде автор ойы бұлдыр көрінуі мүмкін және тек күшейткіштер басым болған мәтін дәлелден гөрі пікірге ұқсап кетеді. Сондықтан тұжырым деңгейін дәлелдің сапасына сәйкестендіру негізгі қағида болып саналады.

Авторлық ұстанымның екінші қағидасы өзін-өзі атауды функциясына қарай пайдалану болып табылады. Аннотацияда, кіріспеде немесе әдіснама бөлімінде «қарастырылды», «зерттеу барысында анықталды» тәрізді формалар түсінікті рөл атқарады. Ал дәлелсіз бағалау сәтінде бірінші жақты шамадан тыс қолдану мәтінді субъективтендіреді.

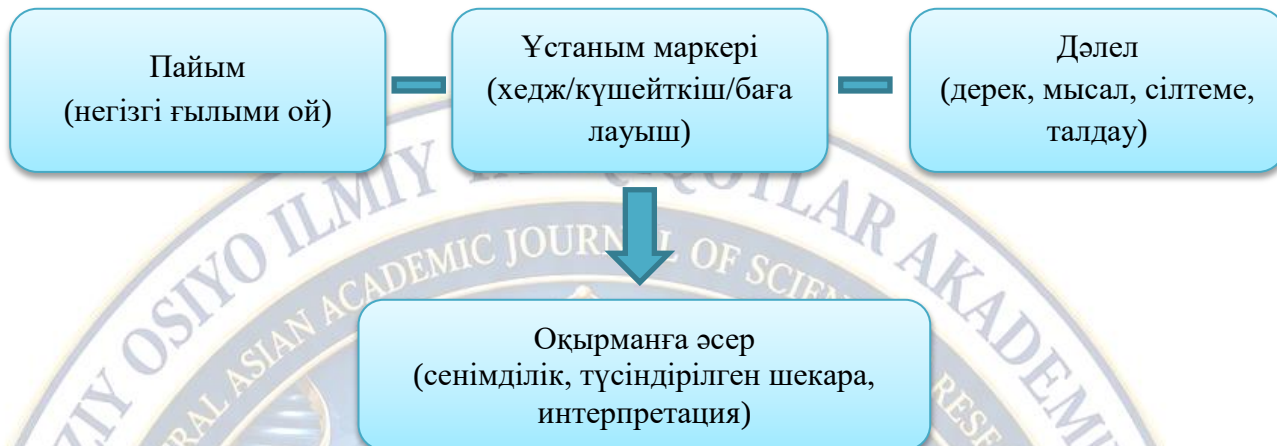
Үшінші қағида бағалауыш маркердің дәлелге тәуелділігін ескертеді. «Маңызды», «өзекті», «тиімді» сияқты сөздер ғылыми мәтінде жиі кездеседі, бірақ олардан кейін себеп, өлшем не дерек келмесе, сөйлем бос декларация әсерін тудырады. Аргументпен жалғасқан бағалауыш құрылым логиканы да, синтаксистік байланысуды да күшейтеді.

Төртінші қағида оқырманға бағдарлау мен оқырманды шамадан тыс риторикаландырудың аражігін ажыратады. Жақсы мәтін адресатқа жол көрсетеді, бірақ оны артық тартқыламайды. Осындай теңгерім ғылыми стильдің ресмилігін сақтай отырып, мәтінді түсінуге қолайлы етеді.

Қазақ тілді ғылыми сөйлем құраудағы құрылымдық модель. Практикалық тұрғыдан қарағанда, қазақ ғылыми сөйлеміндегі авторлық ұстаным үш қабаттың байланысы арқылы көрінеді: негізгі пайым, сол пайымның күшін реттейтін маркер және пайымды негіздейтін дәлел. Үш қабаттың біреуі түсіп қалса, сөйлемнің риторикалық салмағы әлсірейді.

Маркері жоқ пайым тым қатаң естілуі мүмкін; дәлелі жоқ бағалау бос пайымға айналады; пайымсыз берілген маркер сөйлемнің мақсатын көмескі етеді.

Төмендегі сызба ғылыми сөйлемдегі осы үш қабаттың өзара байланысын жинақтап көрсетеді. Модель авторлық ұстанымды жеке сөз таңдауы емес, тұтас құрылымдық шешім ретінде түсінуге мүмкіндік береді.

Сызба-1. Ғылыми сөйлемдегі авторлық ұстанымның құрылымдық моделі

Сызбада көрсетілгендей, пайым мен дәлелдің арасына орналасқан ұстаным маркері мәтіннің ғылыми этикасын реттейді. Хедж дәлел шектеулі не интерпретация ашық болған тұста орынды; күшейткіш дерек нақты әрі тұрақты болған жағдайда тиімді; бағалаушы маркер зерттеу нысанының маңызын айқындауға қызмет етеді.

Қазақ тілді ғылыми сөйлемдерге арналған үлгі ретінде мынадай конструкциялар ұсынылады:

- «Жиналған деректер бұл тәсілдің бастауыш деңгейде анағұрлым тиімді болуы мүмкін екенін көрсетеді»;
- «Нәтижелер екі топ арасындағы айырмашылықтың айқын екенін байқатады»;
- «Талдау үшін маңызды жайт – мысалдың терминдік анықтамамен қатар берілуі». Асыра эмоциялық не дәлелсіз категоризацияға құрылған конструкциялар ғылыми регистрді әлсіретеді.

Оқыту тәжірибесіне енгізу жолдары. Метадискурсқа негізделген осындай модель қазақ тілі мен әдебиеті пәнін, академиялық жазу курстарын және зерттеу жұмысына даярлық сабақтарын әдістемелік жағынан күшейте алады. Оқытуда маркерді сөздік тізім ретінде жаттатудан гөрі, оны нақты сөйлемдегі функциясымен бірге талдау әлдеқайда нәтижелі. Студентке немесе оқушыға «қандай сөз қолдандың?» деген сұрақтан бұрын «пайымыңның күшін қалай реттедің?» деген сұрақ қойған орынды.

Практикалық сабақтарда төрт бағытты қарастырған тиімдірек көрінеді. Бірінші бағыт – бір пайымды үш түрлі деңгейде қайта жаздыру, яғни категориалық нұсқа, хеджелген нұсқа және дәлелмен күшейтілген нұсқа

ұсыну. Екінші бағыт – бағалауыш маркерге міндетті түрде аргумент қосуды талап ету. Үшінші бағыт – бірінші жақ формаларын тек зерттеу әрекетімен байланыстырып қолдану. Төртінші бағыт – мәтіндегі жол көрсеткіш маркерлерді кесте, сызба және бөлім құрылымымен ұштастыру.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, ғылыми жазуды оқытуда «объективтілік үшін авторлық ізді толық жою» қағидасынан гөрі «авторлық ұстанымды дәлелге сай реттеу» қағидасы өнімдірек. Осындай көзқарас қазақ тілді ғылыми стильдің табиғатын анағұрлым шынайы сипаттайды және жас зерттеушінің жазу мәдениетін қалыптастыруға көмектеседі.

Жиі кездесетін теңгерімсіз конструкциялар және оларды түзету. Жас зерттеушілердің мәтіндерінде бірнеше тұрақты теңгерімсіздік жиі байқалады. Бірінші тип – дәлелсіз категоризация, яғни автор пайымды шындық ретінде жариялайды, бірақ оны шектейтін не негіздейтін құрал бермейді. Екінші тип – шамадан тыс сақтық. Әр сөйлемде бірнеше хедж қатар келіп, негізгі ойдың айқындылығын әлсіретеді. Үшінші тип – бағалауыш сөздің жалғыз қалуы. «Өте маңызды», «ерекше тиімді», «аса өзекті» тәрізді бірліктер дәлелсіз келгенде ғылыми стильге тән салмақ жоғалады.

Редакциялық тұрғыдан қарағанда, мұндай кемшіліктерді түзету үшін сөйлемді түгел ауыстыру міндетті емес. Көп жағдайда бір ғана маркерді дәлелмен байланыстыру, жалпылама бағалауыштың жанына себеп қосу немесе күшейткіштің орнын хеджбен алмастыру жеткілікті. Ұсақ түзету арқылы мәтін ғылыми нормаға әлдеқайда жақындайды.

Төмендегі кестеде қазақ тіліндегі ғылыми мәтінде жиі ұшырасатын әлсіз конструкциялар мен олардың неғұрлым дәл әрі академиялық нұсқалары берілді. Кесте оқытушыға да, авторға да жедел редакция құралы ретінде қызмет ете алады.

Кесте-2. Әлсіз және түзетілген ғылыми конструкциялар

Әлсіз нұсқа	Түзетілген нұсқа	Түсіндірме
«Әдіс өте тиімді»	«Жиналған деректер әдістің бастауыш деңгейде тиімді екенін көрсетеді»	Бағалауыш пен дәлел байланыстырылды.
«Нәтиже сөзсіз дұрыс»	«Ұсынылған нәтиже берілген деректер аясында сенімді көрінеді»	Категориялық тон жұмсартылды.
«Біз бұл мәселені толық дәлелдедік»	«Жүргізілген талдау мәселенің негізгі қырларын айқындауға	Өзін-өзі атау шамадан тыс күшейткіштен ажыратылды.

	мүмкіндік берді»	
«Барлық оқушыға бұл тәсіл пайдалы»	«Кейбір сыныптарда бұл тәсілдің пайдалы болуы мүмкін»	Жалпылама пайым хедж арқылы шектелді.
«Мәселе аса өзекті»	«Мәселенің өзектілігі оның оқу тапсырмаларын бағалауда жиі ұшырасуымен түсіндіріледі»	Өзектілік нақты аргументпен негізделді.
«Төменде бәрін анық көреміз»	«Келесі бөлімде негізгі айырмашылықтар талданады»	Оқырманға бағдарлау ғылыми регистрге сай түзетілді.

Кестеде ұсынылған түзетулердің барлығы бір ортақ қағидаға сүйенеді. Ол ғылыми сөйлем автордың позициясын жасырып қалмайды, бірақ оны дәлелге бағынышты етеді. Сол себепті редакциялау кезінде «эмоцияны қысқарту» жеткіліксіз; пайым, маркер және дәлел арасындағы байланыс қайта қаралуы тиіс. Мұндай редакциялық жұмыс қазақ тіліндегі ғылыми мәтінді жүйелеуге көмектеседі. Әсіресе мектеп оқушыларының зерттеу жобаларында, студенттік мақалаларда және магистрлік деңгейдегі алғашқы мәтіндерде 2-кестедегі үлгілерді пайдалану нақты нәтиже бере алады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген талдау қазақ ғылыми мәтінінде авторлық ұстаным метадискурс маркерлері арқылы жүйелі түрде көрінетінін байқатты. Метадискурс ғылыми мәтіннен авторды «жоқ қылмайды», қайта автордың дәлелге сүйенген позициясын реттеуге жағдай жасайды. Сол арқылы ғылыми коммуникациядағы сенімділік, сақтық және бағалау теңгеріледі.

Қазақ тілді ғылыми жазылым үшін маңызды бес ресурс тобы айқындалды: хедждер, күшейткіштер, бағалаушы маркерлер, өзін-өзі атау және оқырманға бағдарлау маркерлері. Екі кесте мен бір сызба осы ресурстардың сөйлем ішіндегі және мәтін құрылымындағы байланысын көрнекі түрде жинақтады. Қазақстандық академиялық жазылым зерттеулерімен сабақтастыру мақаладағы модельдің жергілікті білім беру контексіне сәйкестігін күшейтеді.

Мақала теориялық-талдамалық сипатта болғандықтан, қазақ тіліндегі нақты жиілік талдауының жасалынбауы зерттеу шектеуі болуы мүмкін. Келесі кезеңде қазақстандық журналдар, магистрлік диссертациялар және студенттік ғылыми мәтіндер негізінде құрылым құрып, әр маркердің нақты қолданыс жиілігін анықтау маңызды болмақ.

Келесі зерттеу кезеңіне ұсыныстар. Әдістемелік тұрғыдан алғанда, болашақ зерттеуде тек жиілікті санау жеткіліксіз болады. Әр маркердің сөйлемдегі қызметін, дәлелмен байланысын және бағалау реңкін бірге белгілеу қажет. Мәселен, «маңызды» сөзі әр жағдайда бірдей қызмет атқармайды. Ол бір контексте ғылыми нысанның өзектілігін білдірсе, келесі контексте тек бос бағалаушы болып қалуы мүмкін. Сол сияқты «мүмкін» формасы да бірде ғылыми сақтықтың көрсеткіші болса, бірде автордың ойды нақтыламағанын білдіруі ықтимал. Контексті осылайша қолмен таңбалау кейінгі автоматты талдауға сапалы негіз береді және қазақ ғылыми мәтініндегі метадискурс маркерлерінің толық сипаттамасын жасауға мүмкіндік береді.

Құрылым құрастыру барысында бірнеше параметрді бірден белгілеу маңызды. Бірінші параметр мәтіннің жанрымен байланысты: мақала, аннотация, кіріспе, қорытынды, диплом жұмысы, жоба мәтіні сияқты бөлімдер дара белгіленуі керек. Екінші параметр автор тәжірибесіне қатысты. Белді жазушылардың мәтіндері бөлек қаралса, авторлық ұстанымның қалыптасу деңгейі анығырақ байқалады. Үшінші параметр тілдік ортаға қатысты: таза қазақша жазылған мәтін мен орыс немесе ағылшын тіліндегі үлгілердің ықпалы сезілетін қазақша мәтіндерді салыстыру да пайдалы. Мұндай көпөлшемді іріктеу қазақ ғылыми стиліндегі ұстаным маркерлерінің өзіндік ерекшелігін дәлірек сипаттауға жол ашады.

Метадискурсқа арналған келесі зерттеу кезеңі теориялық үлгіні нақты құрылым материалымен ұштастыруы тиіс. Қазақстандық журналдарда жарияланған мақалалар, магистрлік диссертациялар, студенттік ғылыми жобалар және мектеп деңгейіндегі зерттеу жұмыстары бөлек құрылымдар ретінде алынса, маркердің жанрға қарай қалай өзгередіні анық көрінеді. Осындай құрылым хедждердің қай салада жиірек қолданылатынын, қай бөлімде күшейткіштердің үлесі артатынын және өзін-өзі атаудың қай деңгейде орынды болатынын сандық тұрғыдан көрсетуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Hyland, K., Jiang, F. “We must conclude that...”: A diachronic study of academic engagement // Journal of English for Academic Purposes. – 2016. – Vol. 24. – P. 29–42. – DOI 10.1016/j.jeap.2016.09.003.
2. Hyland, K., Jiang, F. “In this paper we suggest”: Changing patterns of disciplinary metadiscourse // English for Specific Purposes. – 2018. – Vol. 51. – P. 18–30. – DOI 10.1016/j.esp.2018.02.001.
3. Hyland, K. Metadiscourse: What is it and where is it going? // Journal of Pragmatics. – 2017. – Vol. 113. – P. 16–29. – DOI 10.1016/j.pragma.2017.03.007.

4. Sun, S. A., Jiang, F. Analyzing metadiscourse in L2 writing for academic purposes: Models and approaches // *Research Methods in Applied Linguistics*. – 2024. – Vol. 3, No. 3. – Art. 100137. – DOI 10.1016/j.rmal.2024.100137.
5. Pearson, W. S., Abdollahzadeh, E. Metadiscourse in academic writing: A systematic review // *Lingua*. – 2023. – Vol. 293. – Art. 103561. – DOI 10.1016/j.lingua.2023.103561.
6. Оданова, С.А., Тулеуп, М.М., Молдабаева, Қ.Е. Академиялық жазылым стилінің қазақ тіл біліміндегі қалыптасу негіздері // «Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ Хабаршысы. Филология ғылымдары сериясы». – 2024. – №3(74). – DOI 10.48371/PHILS.2024.3.74.011.
7. Оданова, С.А., Молдабаева, Қ.Е. Академиялық жазылымның зерттелу деңгейі және электронды контент жасаудың өзекті мәселелері // *ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы*. – 2022. – №1(185). – DOI 10.26577/EJPh.2022.v185.i1.ph14.
8. Shaikenova, D., Tulepova, S. The Importance of Hedging in Academic Writing // *SDU Bulletin: Pedagogy and Teaching Methods*. – 2022. – №4(61). – DOI 10.47344/sdu20bulletin.v61i4.862.

